

2. Берлин И. Две концепции свободы // Современный либерализм: Ролз, Берлин, Дворкин, Кимлика, Сэндел, Тейлор, Уолдрон; пер. с англ. / Исая Берлин. – М.: Дом интеллектуальной книги, Прогресс–Традиция, 1998. – С.19–43.
3. Берлин И. Четыре Эссе о свободе; пер. з англ. / Исая Берлин. – Лондон, 1992. – 395с.
4. Гуренко М.М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук. 12.00.12 / М.М. Гуренко; Нац. акад. внутрішн. справ України. – К., 2004. – 36 с.
5. Заблоцький В.П. Сучасний лібералізм: соціально-філософський аналіз: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 [Електронний ресурс] / В.П. Заблоцький; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2002. – 35 с.
6. Коган Л.В. Триединство свободы / Л.В. Коган // Вопросы философии. – 1997. – №5. – С.31–43.
7. Констан Б. О свободе у древних в ее сравнении со свободой у современных людей / Б.Констан // Полит. – 1993. – № 2. – С.97–106.
8. Прокопчук І.І. Ціннісне та інституційно-владне забезпечення політичної свободи в умовах демократії: політологічний аналіз творчої спадщини Алексіса де Токвіля: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 [Електронний ресурс] / І.І. Прокопчук; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2001. – 16 с.
9. Ролз Дж. Теория справедливости; пер. с англ. / Джон Ролз. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 535 с.
10. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке; пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки / Алексис де Токвиль. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с.

Аннотация. Мойсеенко В.Н. Постижение феномена свободы в западной философско-правовой мысли.

В статье исследуются особенности постижения свободы в западной философско-правовой мысли в начале XIX – XX вв. На основе обобщения произведений Р. Арона, И. Берлина, Б. Констана, Дж. Ролза, А. де Токвиля предлагается ценностное обоснование свободы, изучаются теоретико-методологические подходы к толкованию категории „политическая свобода“, рассматриваются институционно-властные и социокультурные механизмы обеспечения свободы в условиях либеральной демократии.

Ключевые слова: *свобода, политическая свобода, либерализм, равенство, демократия, индивидуализм.*

Summary. Moysienko V.N. The comprehension of the phenomenon of freedom in the Western philosophical and legal thought.

This article investigates comprehension of freedom properties in the Western philosophical and legal thought of the beginning of XIX – XX centuries. The suggested value substantiation of freedom is based on generalization of works by R. Aron, I. Berlin, B. Constan, J. Rolzs, A. de Tocqueville. The article also studies theoretical and methodological approaches to the interpretation of the category "political freedom" and institutional and socio-cultural mechanisms of freedom ensuring under conditions of liberal democracy.

Key words: *freedom, political freedom, liberalism, equality, democracy, individualism.*

Надійшла до редколегії 25.09.2010 р.

УДК 291.5

А. О. Ангелова

**ПРОБЛЕМА СТАРОСТІ В ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНИХ ПОГЛЯДАХ
ЛУЦІЯ АННЕЯ СЕНЕКИ**

В публікації розглянуто створену античним філософом-стойком концепцію старості, викладено зміст головних розмислів Сенеки щодо духовного життя старіючої людини, а також пов'язаних з цим проблем смерті та суїциду, виявлено специфіку проголошених

мислителем принципів «останнього дня» та «благого мислення», з'ясовано значення філософської спадщини Сенеки для сучасної геронтософії.

Ключові слова: *геронтософія, стоїцизм, старіння, старість, суїцид, смерть.*

Світова тенденція зростання кількості людей похилого віку в структурі населення вимагає переосмислення старості як самодостатнього етапу життя, що має притаманний йому унікальний зміст і значення. Духовне та фізичне старіння людини є феноменом, який обговорюється серед найбільш гострих питань в межах антропологічно орієнтованих галузей гуманітарного знання. На жаль, донедавна дослідження обширної проблематики, пов'язаної з буттям осіб похилого віку, здійснювалось в межах започаткованої ще Гіппократом біодетерміністської традиції, що спиралася на понятійний апарат, концепції та методи психофізіології, біології, геріатрії (Ф. Бекон, І. Мечников, В. Купревич, В. Дільман тощо). Наразі очевидно стає необхідність більш уважного осмислення духовно-релігійних потреб старіючого покоління, що, як не парадоксально, має ознаки певної ремінісценції, повернення до класики релігійно-філософської думки, зокрема, до геронтософського доробку античних філософів-стоїків.

Науково-літературна спадщина Луція Аннея Сенеки (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.) позначена потужним потенціалом позачасової актуальності та значущості для духовної сфери сучасної людини. Філософські трактати та художні твори мислителя ставали об'єктом дослідження величезної кількості як зарубіжних (П. Грімаль, Дж. Рист, V. D'Agostino, L. Campese, M. Diderot, W. Ganss, M. T. Griffin, Fr. Naase, I. A. Heikel, M. D. Nisard, M. Montinari, H. Timothy, H. Schiller, П. Краснов, О. Лосєв, І. Титаренко тощо), так і вітчизняних авторів, серед яких варто особливо відзначити ґрунтовну працю В. І. Фамінського [8]. Але ще й досі не вичерпано глибину й розмаїття духовних розмислів філософа, зокрема, недостатньо освітлено його доробок з точки зору геронтософії та релігійної антропології.

Тому **метою** даної публікації є висвітлення проблеми старості і старіння в релігійно-філософських поглядах Луція Аннея Сенеки. Ця тематика посідає значне місце в його доробку, саме геронтософська рефлексія сформувала значущу більшість духовно-етичних сентенцій філософа-стоїка, вплинула на вирішення багатьох фундаментальних питань, що хвилювали мислителя.

Головні постулати філософії старості Сенеки викладені ним в «Моральних листах до Луцілія», в яких повною мірою відображено власні духовні пошуки філософа. Антропологія пізнього стоїцизму виходить за межі розуміння старості як етапу напруженої боротьби духу проти тілесної немочі, кульмінація якої спіткає людину в пізньому віці. В центр смислотворення старіючої людини Сенека ставить піклування про душу, про її стан, настрій та самовдосконалення, що дозволяє подолати протиріччя між єдиним божественним благом та різноманітням й мінливістю життя.

Осередням всесвітнього блага у Сенеки є тотожний природі та нікому невідомий Бог. В дусі пантеїстичного розуміння світоустрою філософ говорить і про множинність богів, які є уособленням природних сил. Основу антропного принципу Сенеки, який в цьому впритул наближується до християнського віровчення, складає, з одного боку, божественний замисел про людину, з іншого – спрямованість людського мислення до Бога.

Головним обов'язком людини Сенека вважає прямування шляхом блага, який для кожного індивіда, незважаючи на рівень його душевної та тілесної зрілості, є довгим і важким. Істинне благо усвідомлює лише той, чий розум досягає досконалості, чия душа набуває волі. Старість, з точки зору мислителя, є найбільш сприятливим для цього періодом, але навіть цей вік не гарантує блукань розуму в сутінках пізнання: «А чим,

власне, є те благо? Скажу так: це – вільна, піднесена душа, яка підпорядковує собі все, сама ж нічому не підпорядкована. Те благо настільки далеке від віку немовляти, що й дитинству годі його сподіватися, ледве чи варто – й у молодості. Навіть старості, скажу, пощастило, коли після тривалих, напружених зусиль вона дійде до нього» [6, СХХІV].

Метою духовного розвитку, якого прагне Сенека, постає пізнання абсолютного блага через невпинне прямування шляхом благого мислення. Старість створює ідеальні умови для розмислів, оскільки позбавляє від марних та нерозумних бажань, робить розум потужним зряддям старіючої людини. Здібність до розумової діяльності – це сакральний дар, за який людство має віддячувати богам. Вдячність за надану можливість благого мислення має відчувати кожен, хто знаходиться на шляху внутрішнього вдосконалення, який дарує свободу від зайвих та нерозумних бажань: «...я вдячний моїй старості, що вона прив'язала мене до ліжка. Та й як тут не бути вдячному? Те, чого я давно не повинен був бажати, того вже й не можу» [6, LXVII]. Однією з форм вдячності може бути благодійність, так, допомогу старим Сенека розглядає як даний Богом обов'язок. Вперше в античній історії проголосивши необхідність соціального утримання громадян похилого віку, філософ трактує його як акт божественного благодіяння. Пізніше ця ідея здобуде плідного розвитку в християнській ідеології.

Трактуючи старість як ідеальний період для звільнення духу від спокус та бажань, Сенека далекий від того, щоб культивувати геронтофобію. На його думку, вік – це лише зовнішнє явище, що не торкається людської сутності. Проте Сенека об'єктивно фіксує недоліки та негативи старечого віку, які стосуються і душевної, і тілесної сфери. Непривабливість тотального старіння людського тіла Сенека виражає в метафорі корабля, що руйнується під впливом часу. Єдиною справжньою опорою людини є її позачасова самоідентичність, що постає як певний локус, точка збирання, статичне ядро, розташоване в центрі зовнішньої динамічності людського буття. Це справжнє Я, що належить душі та пов'язує її з духом, нейтралізує негативний досвід старості. Переживаючи послідовно всі періоди свого життя та відчуваючи закономірні вікові зміни, людина залишається сама собою. Страждає лише тіло, а душа людини фактично позбавляється тягара плоті, стаючи тим метафоричним кормчим, що вдало керує навіть напівзруйнованим кораблем.

Оскільки самоідентичність індивіда є позавіковою та позачасовою категорією, Сенека наголошує на тому, що намагання подовжити тривалість життя є хибною метою. Він протиставляє якість осмисленого життя мислителя і бездумне животіння натовпу: «...Всяк дбає не про те, щоб жити добре, а щоб довго жити. А тим часом кожна людина владна жити добре, а щоб довго жити – над цим уже не владний ніхто» [6, XXII]. Байдуже ставлячись до довголіття як самоцілі, філософ насміхається над тими старими, що «за будь-якої ціни намагаються вимолити собі ще хоч декілька років і вдаються до різних хитрощів, аби виглядати молодше; більш того – їм вдається й себе обманути, і вони з такою затятістю навіюють самі собі приємну брехню, ніби сподіваються провести заодно і смерть» [7].

Філософ пише не лише про важливість цілісності духовної основи людини, він наголошує на усвідомленому керуванні процесом власного розвитку, кінцевою метою якого є набуття свободи від тілесного в похилому віці. Кожен має навчитися гідно дорослішати та старіти, адже лише поступова та безперервна еволюція душі і розуму дозволяє людині підготуватися до старості, в іншому випадку: «Старість навалюється всім тягарем на їхні дитячі душі, а вони до неї не підготовлені, вони безпомічні та незброєні. Вони нічого не передбачили завчасно і з подивом виявляють те, що раптово зістарилися, адже вони не помічали щоденного наближення до кінця» [7]. Навпаки,

людина, яка вміє безперервно пронести своє істинне Я (душу, пов'язану з Духом) через всі періоди життя, гідно пристає до старості.

Тому Сенека далекий від того, щоб позитивно оцінювати прояви ювенальності в старості, оспівувати інфантильні деменції пізнього віку як благосний період повернення в дитинство: «Наразі не лише дитинство, але – що більша біда – дитинність залишається. Справа погіршується ще й тим, що притаманна старшим поважність сусідить у нас із хибами хлоп'ят, ба, навіть не хлоп'ят – немовлят: ті бояться пустого, ці – надуманого, а ми – і того, і цього» [6, XIV]. Філософ категорично заперечує й висміює ідею геронтології, наголошуючи на важливості виконання життєвих завдань кожного вікового етапу: «Але якщо в будь-якому віці похвальним є віддаватись науці, то не в будь-якому віці годиться записуватися в учні. Ганебне й смішне видовище – старець за букварем! В зеленому віці треба набувати, у сивому – користуватись набутиим» [6, XXXVI]. Хоча, виходячи з біографічних даних, Сенека до кінця своїх днів відвідував лекції грецьких філософів, він вважав, що все життя треба вчитися одному – тому, що відбувається з людиною лише один раз – смерті.

Мортальна тематика цікавила філософа ще замолоду, але в пізньому віці проблема смерті зайняла одне з центральних місць у його розмислах. Саме в цей період Сенека пише вищезазначені «Моральні листи до Луцілія» та трактат «Про швидкоплинність життя», в яких демонструє такий рівень філософського аналізу цієї теми, що, за висловом П. Краснова, «...постає справжнім учителем смерті» [2, Гл. X]. На думку Сенеки, знання про смерть неможливо перевірити емпіричним шляхом – життя людини може скінчитися в будь-який момент. В старості, на відміну від інших вікових етапів, смерть постає як неминучість, стає головним об'єктом осмислення, оскільки все інше втрачає свій сенс. «Смерть здається філософу неминучим наслідком життя та навіть втіхою в його жалях» [2, Гл. VI]. Страх смерті Сенека ототожнює зі страхом старості, але стоїк вважає, що причини більшості людських страхів є ефемерними: «До тебе прийшла смерть? Її справді треба було б жахатися, коли б вона могла залишитися з тобою. Але вона – іншого ж не буває – або ще не прийшла, або вже відійшла» [6, IV].

Наслідуючи Платона та Геракліта, Сенека наголошує на символічному розумінні смерті як об'єктивного закону рухливого світу, всі речі та явища якого, знаходячись в постійному плині, безперервно народжуються та вмирають: «Ніхто з нас не є таким самим на старість, яким був у юності; ніхто завтра не буде таким, яким був учора... як страшно нам од самої думки, що колись умремо, хоч кожна мить – це смерть нашого попереднього стану!» [6, LVIII]. На думку філософа, смерть, як і перехід від одного віку до іншого, є еволюційним етапом людського життя, вторинним народженням, що настає після «дозрівання» людини між дитинством та старістю, так само, як відбувається первинне народження після дев'ятимісячного буття у материнському лоні. Гине лише матеріальна сутність людини, вивільнюючи її головну частку – душу: «...без трепету вичікуй тієї вирішальної години: вона остання не для душі, а для тіла... оболонка тих, хто народжується, переважно пропадає. Чому ти так прив'язаний до того, що є лишень твоїм окриттям? Настане день, який відслонить тебе й виведе з того схову – гидкої, смердючої утроби» [6, СІІ].

Проте, на думку Сенеки, смерть може бути не лише доленосною подією, але й стати свідомим вибором кожної людини. Як і решта стоїків, він вважає, що мудрець не тільки має право покінчити з собою – скоєння суїциду може дорівнюватися виконанню громадського обов'язку та розцінюватись як сувора необхідність. Втіленням такої позиції стало власне самогубство філософа, яке було скоєне за наказом Нерона.

В своїх висловлюваннях Сенека неодноразово ототожнює самогубство та свободу: «...звідусіль відкрито нам багато шляхів до свободи, коротких, легких. Завдячуйте

провидінню, що ніхто не може бути затриманим при житті» [6, XII]. Сенека припускає, що людина накладає на себе руки з інших, ірраціональних причин: нудьга, відраза до життя, горе, жадання смерті (*libido moriendi*). Таке самогубство негідне мудреця: лише усвідомленим, виваженим рішенням можна піти з життя, тільки раціональне самогубство долає страх смерті та остаточно звільняє душу.

Окремо розмірковує філософ над тим, чи має сенс продовжувати життя, досягнувши немочі снільного віку: «... варто подумати про те, чи потрібно нам, цураючись глибокої старості, власноручно покласти їй край, замість того, щоб вона сама дотяглася до нього» [6, LVIII]. Саме в старості добровільний відхід з життя має бути найбільш обґрунтованим: «...якщо тіло вже не спроможне виконувати свої обов'язки, то чому б не дати виходу стражденній душі?.. Мало таких, кого тривала старість допровадила до смерті, не завдавши їм великої шкоди, зате багато таких, кому мляве життя було осоружним і марним тягарем... Не відмовлюся від своєї старості, якщо вона збереже мені всього мене, всю мою цілісність, тобто найкращу мою частку. Але якщо вона зазіхне на мій розум, якщо поступово відбиратиме його, залишивши, врешті, не життя, а лиш одну душу, – я вистрибну з трухлявої, ось-ось готової завалитися будівлі» [6, LVIII].

Сенека залишає за кожним право на суїцид, але при цьому закликає до зберігання гідності, спокійного прийняття кончини, адже справжній стоїцизм полягає в тому, щоб пройти до кінця життєвий шлях, не зважаючи на всі негаразди старості, зробити останні роки місткими й осмисленими. Розумне та блага старіння, згідно божого замислу, і є гідним завершенням людського життя: «Перед старістю я дбав про те, щоб добре жити, у старості, – щоб добре померти. А добре померти – значить охоче померти...» [6, LXI]. Характерне для стоїцизму самозаглиблення та усвідомлення суб'єктивної відносності людського часу спонукає філософа до активної боротьби за якісне проживання кожної миті фіналу свого життя, адже: «...ніхто не є вже настільки старим, щоб не мав права сподіватись хоча б ще на один день» [6, XII]. Звідти ще одна, ще більш вагома сентенція – намагатися, щоб в старості «кожен день був образом цілого життя», дивитися на нього як на останній [6, XIII].

Сенека формулює власне кредо, в якому піднесено оцінює духовні позитиви пізнього віку: «...зринає переді мною, куди не гляну, моя старість. Обнімімо ж її, покохаймо! Багата втіхами й вона, якщо лише знаєш, як нею користуватись... Як солодко усвідомити, що всі пристрасті, впокорені, вже позаду!» [6, XII]. Не варто, вважає філософ, псувати пізні роки марнославними планами на нове життя, метушитися, відволікаючи себе від мудрого споглядання світу: «...нікчемною є легковажність тих, хто щодня закладає підвалини нового життя, хто й на порозі смерті снує якісь задуми. Глянь на кожного зокрема – побачиш старців, які, відклавши геть усе, готуються до державних посад, до подорожей, до торгових справ. А що буває ганебнішим, аніж старець, який починає жити?» [6, XIII].

Активно розмірковуючи над важливістю духовної складової в старості, Сенека не виключає фактору тілесного з буття похилої особи. Життєва активність має підкріплюватися легкими й короткочасними вправами, «...які одразу ж роблять тіло пружним» [6, XV]. Але обов'язковим підґрунтям гармонійного існування людини Сенека робить примат духовного, безперервне тренування розуму та духу, адже «коли вправляєш душу, на заваді не стане ні холод, ні спека, ні сама старість» [6, XV]. У вирішенні питань взаємозв'язку духу та матерії, а також психосоматичної природи людських хвороб, філософ керується власним досвідом старіння: «...все, що підносить дух, допомагає також тілу... Філософії я завдячую тим, що звівся на ноги, що видужав» [6, LXXVIII].

Таким чином, згідно з концепцією Сенеки, головний вектор людської душі має бути спрямований всередину, туди, де у внутрішніх глибинах Духу життя, подібно космічній сфері, завжди має завершення. Саме тоді старість постане найкращим та найпривабливішим віком, в якому людина розквітає, не переймаючись будь-якими віковими втратами: «Душа... розкошує, відчуваючи, що майже нічого не в'яже її з тілом... Вона спонукає озирнутись і замислитися, чим у тому спокої, у тій поміркованості звичаїв я завдячую мудрості, чим – вікові; вимагає докладно встановити, чого я вже не в силі робити, а чого – не хочу робити... я далекий від того, щоб жаліти за всім тим, у чому мені відмовляє старість» [6, XXVI].

Отже, аналіз філософського доробку представника пізнього стоїцизму Луція Аннея Сенеки дозволяє з'ясувати головні постулати створеної мислителем концепції старості. Філософ виходить за межі розуміння старості як етапу напруженої боротьби духу проти тілесної немочі, зосереджуючись на самозаглибленому розвитку людського духу в умовах звільнення від плотських бажань. Старість, на думку мислителя, характеризується ідеальними умовами для прямування шляхом «благого мислення», постає найбільш сприятливим періодом для пізнання абсолютного блага, яке Сенека вважає метою духовного вдосконалення мудреця. Антропологія пізнього стоїцизму Сенеки розуміє старість як період гідного та плідного завершення людського життя, що має бути підготовкою людини до фізичної смерті. Керуючись усвідомленням відносності суб'єктивного часу, Сенека формулює «принцип останнього дня», згідно якого життя особи похилого віку має бути містким і осмисленим.

Незважаючи на декотрі розбіжності та суперечливі твердження, концепція старості Сенеки містить багато цінних ідей, що мають значущість для сучасної геронтології. Його специфічні погляди на проблеми довголіття та суїциду є актуальними в контексті активно обговорюваної наразі теми евтаназії. Досвід осмислення вікових етапів людського життя є цінним для розвитку філософії віку та геронтології. Виведення на онтологічний рівень проблеми ставлення суспільства до старості та старіння, зокрема, трактування соціального утримання громадян похилого віку як акту божественного благодіяння, має бути орієнтиром для вирішення складних питань соціальної філософії. Аргументована оцінка позитивів пізнього віку, висловлена Сенекою, популяризація його піднесеного ставлення до старості можуть сприяти нейтралізації геронтофобських тенденцій, які, на жаль, є сумною, але об'єктивно зумовленою ознакою нашого часу.

Література

1. Грималь Пьер. Сенека, или Совесть Империи / Пьер Грималь. Пер. с фр. Е. В. Головиной; Вступ. ст. и науч. ред. Т. А. Бобровниковой. – М.: Молодая гвардия, 2003. – 350[2] с.: ил.
2. Краснов П. Луций Анней Сенека. Его жизнь и философская деятельность / П.Краснов. – СПб., 1895. – режим доступу: http://www.krotov.me/lib_sec/11_k/kra/snov.htm
3. Рист Дж. М. Сенека и стоическая ортодоксия / Дж.М.Рист // Луций Анней Сенека. Философские трактаты. – СПб.: Алетейя, 2001. – 400 с.
4. Рыбакова Н. А. Об античных истоках геронтології / Н.А.Рыбакова // Развитие личности в системе непрерывного гуманитарного образования: Материалы научно-практической конференции: Екатеринбург, 22 марта 2000 г. – Екатеринбург: Банк культурной информации, 2001. – С. 76-86.
5. Сенека, Луций Анней. Философские трактаты / Луций Анней Сенека; Пер. с лат., вступ. ст., коммент. Т. Ю. Бородай. – СПб.: Алетейя, 2001. – 400 с.
6. Сенека. Моральні листи до Луцілія. – 2-е вид. / Сенека. – К.: Основи, 1999. – 608 с. – режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/seneca_ad_lucilium_epistularum_moralium_ua.htm
7. Сенека. О скоротечности жизни / Сенека // Историко-философский ежегодник '96. – М.: Наука, 1997. – С. 16-40. – режим доступу: http://psylib.org.ua/books/_senek01.htm
8. Титаренко И. Н. Философия Луция Аннея Сенеки и ее связь с учением Ранней Стои / И.Н.Титаренко. – Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 2002. – 271 с.

9. Фаминский В. И. Религиозно-нравственные воззрения Л. А. Сенеки философа и отношение их к христианству. В 3 ч. / В.И.Фаминский. – Киев, 1906. – 220+196+196 с.
10. Федорова Е. В. Императорский Рим в лицах / Е.В.Федорова. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 461 с.

Аннотация. *Ангелова А.О. Проблема старости в духовно-религиозных взглядах Луция Аннея Сенеки*

В публикации рассмотрена созданная античным философом-стоиком концепция старости, изложено содержание главных размышлений Сенеки относительно духовной жизни стареющего человека, а также связанных с этим проблем смерти и суицида, выявлена специфика провозглашенных мыслителем принципов «последнего дня» и «благого мышления», выяснено значение философского наследия Сенеки для современной геронтософии.

Ключевые слова: *геронтософия, стоицизм, старение, старость, суицид, смерть.*

Summary. *Angelova A. O. An old age problem in spiritual-religious sights of Seneca.*

In the publication the conception of an old age created by the antique philosopher-stoic is considered, the maintenance of leading reflections of Seneca concerning a spiritual life of the growing old person, and also a death and suicide problem is stated, specific of the principles of last day proclaimed the thinker and good thinking is revealed, is found out values of a philosophical heritage of Seneca for modern gerontosophy.

Key words: *gerontosophy, stoicism, senescence, old age, suicide, death.*

Надійшла до редколегії 12.10.2010 р.

УДК 130.2

О.А. Пушонкова

МІМІКРІОВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ІНДИВІДУАЦІЇ

Бути вільним означає відректись від свого походження, не відрікаючись від нього.

Паскаль Брюкнер

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми ідентичності сучасної людини у зв'язку з появою нових форм соціальності та, відповідно, способів індивідуації. Особливу увагу приділено історичній реконструкції досвіду спонтанності та своєрідності форм «колективної свідомості», що мають прояв у маргінальних співтовариствах та новітніх арт-практиках. Досвід індивідуації сьогодні виступає як мімікрійна трансформація ідентичності та виходить за межі конформістських стратегій.

Ключові слова: *ідентичність, соціальна мімікрія, індивідуація, колективна свідомість, історична реконструкція, спонтанна імпровізація.*

Сьогодні під впливом інформаційних технологій створюється калейдоскопічний образ реальності й тотально осучаснюються усі надбання культури. Відносини людини з системою символічних образів набувають все більш тимчасового характеру (Е. Тоффлер), на зміну «довготривалій» приходять «короткотривала» ментальність (З. Бауман).

Мистецтво – найважливіший засіб побудови культурної ідентичності, віддзеркалює надзвичайно складний статус дійсності. Актуальності набуває проблема сприйняття світу як цілісного, за умови, що матеріальність, з одного боку, перестає бути носієм духовності, а з іншого – триває процес, який В. Бичков визначає як глобальну сутнісну візуальну естетизацію свідомості.

Як альтернатива фрагментаризації життя у суспільстві розвивається етико-естетична свідомість малих груп, формуються, за висловлюванням Ж. Дельоза та